

PETER GAY

Sigmund Freud

O viață pentru timpul nostru

Traducere din engleză de
Florin Vlădoi

„Nimeni nu e atât de mare încât să fie o rușine dacă e supus legilor care guvernează normalul și anormalul cu aceeași rigoare.”

FREUD: *O amintire din copilărie a lui Leonardo da Vinci*

Cuprins

9	<i>Cuvânt înainte</i>
11	<i>Prefață</i>
17	Fundamente (1856–1905)
19	Capitolul unu. Setea de cunoaștere
20	Hrană pentru amintiri
35	Ispita cercetării
49	Freud îndrăgostit
66	Capitolul doi. Teoria în constituire
66	Un prieten necesar — și un dușman la fel de necesar
79	Paciente isterice, proiecte și dificultăți
95	Autoanaliza
110	Capitolul trei. Psihanaliza
110	Secretul viselor
122	O psihologie pentru psihologi
136	De la Roma la Viena: un progres
145	O hartă a sexualității
153	Elaborări (1902–1915)
155	Capitolul patru. Portretul unui fondator asediat
155	La cincizeci de ani
163	Plăcerile simțurilor
173	Societatea Psihologică de Miercuri
178	Străinii
195	Capitolul cinci. Politica psihanalitică
195	Jung — prințul moștenitor
203	Interludiul american
210	Viena versus Zürich
220	Jung: dușmanul
237	Capitolul șase. Terapie și tehnică
238	Un debut problematic
246	Două lecții clasice

8	257	În propria lui apărare: Leonardo, Schreber, Fliess
	273	În propria lui apărare: politica „Omului cu lupi”
	279	Un manual pentru tehnicieni
	292	Capitolul șapte. Aplicații și implicații
	292	Chestiuni de gust
	308	Fundamentele societății
	318	Trasând harta psihicului
	324	Sfârșitul Europei
	339	Revizuri (1915–1939)
	341	Capitolul opt. Agresiuni
	341	Lucruri mari și importante
	352	O pace grea
	367	Moartea: experiență și teorie
	379	Erosul, Eul și dușmanii lor
	392	Capitolul nouă. Moartea împotriva vieții
	392	Prevestirile morții
	402	Anna
	418	Prețul popularității
	430	Vitalitate: spiritul Berlinului
	440	Capitolul zece. Licăriri în continentele întunecate
	440	Despărțirea de Rank și consecințele
	457	Dilemele doctorilor
	467	Femeia, continentul întunecat
	488	Capitolul unsprezece. Natura umană în acțiune
	488	Împotriva iluziilor
	506	Civilizația: crucea omenirii
	515	Nesuferinții americani
	531	Trofee și anunțuri mortuare
	546	Capitolul doisprezece. Să mori în libertate
	546	Politica dezastrului
	553	Sfidarea ca identitate
	566	Finis Austriae
	583	Moartea unui stoic
	605	<i>Abrevieri</i>
	607	<i>Note</i>

Cuvânt înainte (2006)

Sigmund Freud s-a născut acum 150 de ani, pe 6 mai 1856. Aniversarea unui centenar și jumătate este un bun prilej pentru a arunca o nouă privire asupra operei și influenței sale. Dar această misiune nu este una ușoară, pentru că reputația sa este la fel de controversată precum era cu un veac în urmă. Celălalt cercetător care a schimbat fața secolului XX, Charles Darwin, și care a intrat în istoria umanității prin lucrarea sa din 1859 *Originea speciilor* — pe atunci Freud avea trei ani — a atras imediat un grup considerabil de cititori favorabili. După o perioadă de controverse ascuțite, chiar și bunii creștini s-au mai împăcat cu explicația deloc pioasă asupra felului în care omul a devenit om. În zilele noastre, Darwin și-a câștigat un loc sigur în biologie. Doar unii americani fundamentalisti nu vor nici în ruptul capului să-l accepte, încercând să introducă religia într-o arie în care aproape toată lumea a căzut de acord că religia și credința nu au ce căuta.

Pe de altă parte, cu totul altfel stau lucrurile în privința lui Freud. Grupurile care se ceartă cu privire la importanța gândirii sale sunt atât de divergente, încât nu vedem nicio șansă pentru o eventuală pace sau pentru găsirea unui compromis acceptabil. Darwin nu face obiectul unor dezbateri atât de aprige. Dovezile sale cu privire la selecția naturală sunt, în cea mai mare parte, considerate ca fiind valabile. Or, psihanaliștii ar fi extrem de fericiți să se bucure de o validare și de o autoritate științifică similare. Această situație vine și din faptul că dovezile oferite de psihanaliști sunt adesea dificil de asimilat. Minte se lasă analizată și descrisă mult mai greu decât istoria speciilor. E drept, biologii și psihologii au evoluat cât de cât în înțelegerea comportamentului mental. Unele dintre interpretările oferite, care păreau că vor dărâma structura psihanalizei, sunt acum reconsiderate de către specialiștii în psihanaliză. Luând de exemplu teoria freudiană a viselor, aceștia argumentează convingător că noile dovezi mai degrabă confirmă decât resping acest domeniu favorit pentru cercetările lui Freud. Alți psihanaliști preferă să respingă noile dovezi științifice și să apere teoria lor de bază.

Inevitabil, această problematică a alunecat și pe o pantă personală. Susținătorii lui Freud îl privesc nu doar ca pe un interesant cercetător al minții care a adus câteva contribuții folositoare, dar și ca pe un profet de excepție, ca pe un erou cultural. Opozanții fervenți ai lui Freud îl văd, în schimb, nu doar ca pe un psiholog dezorientat, ci și ca pe un dictator, un mincinos, un înșelător — pe scurt, un șarlatan. Așa cum am spus deja, nu se întrevide nicio cale pentru a găsi un compromis între cele două perspective. De aceea, cititorul este de obicei nevoit

să se plaseze într-o tabără sau într-alta. Eu am încercat să scriu această biografie așa încât cititorul să nu fie obligat să ia partea nimănui.

Ca să fie limpede de la bun început, am scris cartea aceasta într-un ton pozitiv. Admir omul și opera sa, iar individul îmi este simpatic în bună măsură datorită lucrărilor sale. Am plecat de la supoziția că Freud nu este decât un om, putând fi supus, în consecință, și unor investigații mai sceptice. Adulația de care s-a bucurat din partea primilor psihanalisti, care îi sorbeau fiecare vorbuliță de parcă ar fi fost Papa psihanalistilor, nu i-a făcut decât rău. Astfel, teoria sa a viselor a tot fost combătută în ultima vreme fără să se ajungă la un deznodământ clar — altfel spus, juriul încă mai dezbate.

În plus, Freud a lăsat moștenire unele întrebări ale căror răspunsuri sunt fragmentare sau contradictorii, nepermițând niște concluzii definitive. Freud a avut oare o legătură amoroasă cu sora soției sale, Martha? După cum am spus, este greu de dat un răspuns definitiv. Ideile lui Freud nu ne ajută în niciun fel să aflăm dacă cei doi au făcut sau nu dragoste. Am lăsat această problemă deschisă, dar bănuiala mea este că cei doi au avut doar o legătură de amicitie. Dar, pentru a nu părea dogmatic, am adăugat că imediat ce vor apărea dovezi clare în sensul opus, îmi voi reformula frazele privind relația celor doi. Mai departe, am scris și despre acea stranie „analiză” a președintelui Woodrow Wilson, în care Freud apare drept coautor alături de William Bullitt. Am numit-o o rușine și o caricatură de psihanaliză aplicată. Dar, mai ales din considerente stilistice, i-am atribuit lui Freud doar partea introductivă a cărții. Ulterior, Paul Roazen, specialist în Freud, a dezgropat niște materiale nepublicate care dovedesc că rolul lui Freud în scrierea acestei „rușini” pare să fi fost mai mare decât mi-am imaginat. Doar câteva cuvinte din această carte vor trebui să fie reformulate. Chiar dacă e vorba despre niște mărunțișuri, ele trebuie corectate.

Sărbătorirea unui centenar și jumătate de la nașterea lui Freud este, prin urmare, mai degrabă un motiv de bucurie, decât de regrete neguroase. Chiar și psihologii care au îndoieli asupra valorii unora dintre ideile sale mai radicale sunt, cred eu, datori să recunoască semnificația epocală a operei sale, în ciuda detaliilor care trebuie amendate. După mine, Freud a reușit să privească animalul uman mult mai just și mai clar decât alții. A admis că oamenii — toți oamenii — trebuie să se confrunte cu dilema civilizației. Căci civilizația este în același timp cea mai mare realizare, dar și cea mai mare tragedie a speței umane. A fi civilizat presupune să-ți controlezi pulsionile, să-ți negi dorințele, să-ți înfrânezi poftetele. Potrivit perspectivei înțelepte și lucide a lui Freud, oamenii nu pot trăi fără constrângerile impuse de civilizație, dar nici nu pot viețui complet liberi cu aceste rigori. Frustrarea și nefericirea fac parte din destinul uman. Cel mai important, dar și cel mai ignorat dintre aspectele educației este această fațetă negativă: copilul trebuie să învețe ce anume să nu facă, să nu ceară și ce anume n-are voie nici măcar să-și imagineze. Acestea nu sunt însă niște vești îmbucurătoare, fapt pentru care Freud nu va fi nicicând un profet adulat. Dar merită să ne amintim că vorbele sale nu grăiesc decât adevărul.

PETER GAY
Mai 2006

Prefață

În aprilie 1885, într-o scrisoare, frecvent citată, către logodnica sa, Freud o anunța că „aproape încheiase o treabă, în urma căreia niște oameni nenăscuți încă dar sortiți eșecului se vor simți lamentabil”. Se referea la biografia sa. „Mi-am distrus toate notele ultimilor paisprezece ani, scrisorile, extrasele științifice și manuscrisele lucrărilor mele. Dintre scrisori, numai cele de familie au fost cruțate.” Cu tot materialul pe care îl grifonase dezvăluindu-se pe sine, el se simțea ca un sfinx scufundându-se în nisipuri mișcătoare până când numai nasul îi mai rămăsese deasupra munților de hârtie. Lui Freud nu-i părea rău de cei ce urmau să scrie despre viața sa: „O să-i las pe biografi să-și bată capul cu asta — de ce le-aș ușura munca?”. El parcă prevedea deja cât de mult vor greși în legătură cu viața sa.¹ Cercetând și scriind această carte, mi-am imaginat adesea următoarea scenă: Freud Sfinxul, eliberându-se de munții de hârtie care i-ar fi ajutat nemăsurat pe biografi. În ultimii săi ani, Freud și-a repetat gestul distructiv de mai multe ori și, în primăvara lui 1938, pregătindu-se să părăsească Austria pentru a se refugia în Anglia, el a aruncat materiale pe care, alertată de Anna Freud, prințesa Marie Bonaparte le-a salvat din coșul de gunoi.

De asemenea, Freud a găsit și alte căi prin care să-și descurajeze viitorii biografi. Desigur, unele dintre comentariile făcute de Freud în legătură cu scrierea biografiilor trebuia să „oprească pe oricine ar fi scris despre viața lui”. „Biografii”, nota el în 1910, în lucrarea sa despre Leonardo da Vinci, „sunt atrași de eroul lor într-o manieră foarte particulară.”² Ei aleg acel erou în primul rând pentru că simt o puternică afecțiune pentru el, gândea Freud; în consecință, munca lor este aproape sortită să fie un exercițiu de idealizare. Un sfert de secol mai târziu, sub influența vârstei înaintate, a bolii și a amenințării naziste, Freud a fost încă și mai caustic: „Oricine se transformă în biograf”, îi scria el lui Arnold Zweig, care propusese să redacteze viața lui Freud, „se angajează pe calea minciunii, compromisului, ipocriziei, înfrumusețărilor și chiar disimulării propriiei lipse de înțelegere pentru adevărul biografic, înțelegere care nu poate fi dobândită și, chiar dacă cineva ar face-o, nu ar putea s-o folosească.”³ Pe scurt, Freud avea puțină încredere în demersul biografic.

Explorând regiuni ascunse ale minții, Freud era gata totuși să se folosească pe sine drept cobai. Ne-o spune metafora sa cu Sfinxul. În mod obișnuit însă, el se vedea mai degrabă în rolul învingătorului Sfinxului, adică al lui Oedip, singurul erou care a înfrânt misterioasa creatură ucigașă, răspunzându-i la întrebări. Așa cum Freud observa adesea cu tristețe, puțini indivizi și-au

mărturisit sentimentele, ambițiile și gândurile răutăcioase cu atâta sublimă nepăsare pentru reputația lor. El și-a dezvăluit și analizat în detaliu unele din visele sale cele mai revelatorii, și-a înregistrat amintiri jenante ale primilor săi ani de viață. Pe de altă parte, și-a condamnat impulsul de autodezvăluire din moment ce s-a simțit amenințat astfel încât și-a ascuns secretele intime: „Cine se grăbește să-mi condamne reticenta”, scria Freud, destul de rezonabil, după încheierea abruptă a interpretării visului despre injecția făcută Irmei, în plină revelație, „ar putea să încerce să fie mai corect ca mine”.⁴ Ca un cercetător curajos, el și-a expus judecății publice cele mai intime stări; ca un bun burghez, el și-a apărut cu tărie intimitatea.

Freud a lăsat în urmă chinuitoare aluzii autobiografice asupra cărora elevii săi au pus stăpânire cu un entuziasm necritic ușor de înțeles. Scriindu-i prietenului său Wilhelm Fliess, în 1910, el spunea despre sine: „Nu sunt deloc un om de știință, nici un observator, nici un experimentator, nici un gânditor. Nu sunt decât un cuceritor prin temperament, un aventurier, dacă dorești să traduc cumva acest termen, cu toată incisivitatea, îndrăzneala și tenacitatea unui astfel de om”.⁵ Dar această formulare, ca și altele de același gen, nu face decât să-i înșele pe cei care doresc să-l înțeleagă. Nu există mod mai bun de a-i denatura spiritul decât a da crezare scrisorilor sale. Există un singur lucru de făcut în această situație: a trata autoevaluările lui Freud cu respect; un biograf responsabil nu poate face altfel. Este cu totul altceva a-i lua cuvintele drept literă de evanghelie. Așa cum se va vedea adesea în paginile de față, Freud n-a fost cel mai bun judecător al său.

Toată pasiunea care a marcat ideile lui și, parțial, maniera adesea extrem de subiectivă de autodezvăluire și autoestimare au făcut, natural, ca fiecare dimensiune a vieții sale să incite la interpretări contradictorii.

În ciuda anilor de cercetări și numărului de studii, Freud rămâne enigmatic și foarte controversat. El a fost considerat geniu, întemeietor, maestru, un gigant între creatorii gândirii moderne și, în același timp, autocrat, plagiator, mincinos, cel mai versat dintre șarlatani. Fiecare adorator care l-a ridicat la rang de sfânt precum un Columb a fost dublat de un detractor care l-a dezavuat ca pe un aventurier de teapa lui Caligostro. Viața lui s-a dovedit a fi hrană pentru insinuări, speculații, mitologizări: un pastor american fundamentalist l-a denunțat într-o venală fițuică anticatolică: „un evreu convertit la romano-catolicism” și ca pe „cel mai cunoscut prim-pervers din lume”.⁶ Psihanaliștii, pe de altă parte, deși ar râde de o asemenea prostie, l-au tratat pe Freud adesea ca și cum ar fi fost pontiful credinței lor, iar cuvintele lui, ca pe niște inatacabile edicte papale. Nicio conciliere nu pare posibilă între asemenea extreme. Nici n-ar fi de dorit; adevărul despre Freud nu stă într-o cale de mijloc.

Aceste furtuni legate de Freud n-ar trebui să surprindă pe nimeni. În definitiv, asta a fost soarta lui, mai ales dacă simțea mai degrabă o satisfacție răutăcioasă în a „tulbura somnul lumii”.⁷ Sarcina fundamentală a psihanalizei, îi scria el odată romancierului Stefan Zweig, era să „lupte cu demonul” — demonul iraționalității — într-o „manieră sobră”. Dar, adăuga el, această rigurozitate, care reduce demonul la „un obiect comprehensibil al științei”, nu face decât ca ideile despre natura naturii umane să pară, în cel mai înalt grad, nepermise și inacceptabile.⁸

Nu este de mirare atunci că cea mai mare parte a omenirii se apără de mesajul lui Freud prin iritate acuze. Este un loc comun faptul că, astăzi, toți vorbim în limbajul lui Freud indiferent dacă îl recunoaștem sau nu. Ne referim ocazional la refulare și proiecție, nevroză și ambivalență, rivalitate fraternă. Un istoric numește timpul nostru o vârstă a narcisismului și oricine declară că înțelege ce anume vrea el să spună. Dar asemenea aprobări verbale facile au fost adesea mai dăunătoare decât respingerea vehementă. Ele reprezintă o încercare, mai mult sau mai puțin conștientă, de a despuia gândirea lui Freud de realismul său pertinent. Freud a spus nu o dată că se poate descurca cu inamicii săi; prietenii erau cei care îl îngrijorau.

Disputele înfierbântate asupra caracterului lui Freud s-au dovedit, mai mult decât oricare altele, chiar mai virulente decât cele asupra teoriei. Freud însuși a contribuit la crearea acestei atmosfere lansând aforisme memorabile, dar eronate, și lăsând în urmă aprecieri imprecise asupra propriei munci. Această situație este paradoxală: creația lui Freud, psihanaliza, este, înainte de orice, tributară celei mai intense cercetări. Ea se prezintă ca adversară a compromisului, ipocriziei, evazivității politicoase a societății burgheze. Într-adevăr, Freud se mândrea considerabil cu statutul de distrugător de iluzii, slujitor credincios al verității științifice. „Adevărul”, îi scria el lui Sándor Ferenczi în 1910, „este pentru mine scopul absolut al științei.”⁹ Două decenii mai târziu, el afirma din nou, de astă dată lui Albert Einstein, că „nu mai consider de mult faptul că întotdeauna spun adevărul pe cât îmi stă în putere ca pe unul din meritele mele; el a devenit meseria mea”.¹⁰

Știm multe despre Freud. El a purtat o vastă corespondență, iar majoritatea ei am citit-o; atât sub aspectul ei formal, cât și al celui intim, ea dezvăluie multe din adevărurile importante despre Freud. El a produs un număr impresionant de lucrări, multe dintre ele mascat autobiografice. Scrisorile și textele publicate conțin pasaje care sunt demne să apară în toate biografiile lui Freud — inclusiv în cea de față: am încercat să fiu mai degrabă precis, decât fermecător. Chiar și așa, având în vedere cât de atent a fost analizat și cât de multe repere semnificative a lăsat în urmă, zone considerabile din viața sa rămân încă oarbe și necesită o explorare viitoare. Tatăl lui Freud a fost căsătorit de două ori sau de trei? A avut Freud o legătură amoroasă cu Minna Bernays, cumnata sa, sau este vorba de pura fantezie a unui contemporan ostil ori a unui ingenios detectiv-biograf? De ce s-a gândit Freud că este recomandabil să o psihanalizeze pe fiica sa, Anna, din moment ce în toate lucrările sale despre tehnică interzice cu severitate ca analistul să fie apropiat de analizandul său? A plagiat oare Freud și ulterior și-a scuzat împrumuturile ilicite pledând pentru o memorie slabă sau aceste acuzații sunt simple neînțelegeri ale procedurii sale sau, poate, calomnii malițioase la adresa unui cercetător conștiincios? A fost Freud dependent de cocaină și a produs teoriile psihanalitice sub influența acesteia sau a fost vorba doar de un consum moderat de cocaină și, în definitiv, inofensiv?

Mai sunt încă multe întrebări de pus. A fost Freud omul de știință pozitivist care se declara sau, mai degrabă, a fost aservit în primul rând speculațiilor nebuloase ale romanticilor sau misticismului iudaic? A fost oare atât de izolat în

establishment-ul medical al timpului său precum îi plăcea lui să se plângă? A fost frecvent declarata detestare a Vienei doar o poză, de fapt cea mai vieneză trăsătură a sa, sau un dezgust autentic? Este adevărat că promovarea sa academică a fost încetinită deoarece era evreu sau este doar o legendă întreținută de acel gen de hipersensibili colecționari de nedreptăți care pretind că descoperă antisemitism peste tot? A fost abandonul așa-numitei teorii a nevrozei, teorie din 1897 bazată pe fenomenul seducției, o ipostază a remarcabilului său curaj științific, un act de pietate filială sau o retragere lașă a unei generalizări care îl făcea nepopular printre colegii săi? Cât de departe au mers ceea ce el numea sentimentele sale „homosexuale” pentru prietenul intim al anilor 1890, Wilhelm Fliess? A fost Freud autonumita căpetenie a unui restrâns și supus clan de discipoli, un Ludovic al XIV-lea al psihologiei, ce proclama *La psychanalyse c'est moi*, sau un genial, deși adesea sever, ghid al colegilor și urmașilor săi? A fost atât de vanitos încât să se fotografieze într-un portret de grup stând pe o cutie pentru a nu fi eclipsat de bărbații mai înalți sau este și aceasta, probabil, fantasma unui biograf în căutare de date care să-l discrediteze pe Freud?

Asemenea controverse biografice, fascinante în sine, au mai mult decât o valoare biografică. Ele conduc la principala întrebare pe care o ridică munca lui Freud: psihanaliza este o știință, o artă sau o impostură? Această interogație se naște pentru că, spre deosebire de alte figuri mari ale culturii vestice, Freud pare a fi marcat de obligația de a fi perfect. Nimeni dintre cei care sunt la curent cu patologia lui Luther sau a lui Ghandi, Newton sau Darwin, Beethoven sau Schumann, Keats sau Kafka nu ar îndrăzni să sugereze că nevrozele acestora le-au afectat creațiile sau le-au compromis statura. Într-un contrast violent, erorile lui Freud, reale sau imaginare, au fost considerate ca o evidență concludivă pentru falimentul creației sale. A devenit o tactică obișnuită a lupta cu psihanaliza prin intermediul luptei cu fondatorul ei, ca și cum ponegrirea caracterului acestuia ar trebui să ducă și la ruina muncii sale. Este neîndoielnic că o disciplină atât de marcată de autobiografie, cum este psihologia abisală a lui Freud, atât de subiectivă prin materialele sale, va conține amprente ale psihicului fondatorului ei. În mod sigur însă validitatea enunțurilor psihanalitice nu depinde de ce anume descoperim despre părintele ei. Ne putem imagina cu ușurință un Freud, gentleman perfect, promovând o psihologie fundamental eronată sau un Freud, plin de defecte, chiar vicii, ca pe cel mai semnificativ psiholog din istorie.

Se înțelege, nu există niciun motiv pentru care Freud să fie imun judecății psihanalitice, pentru care scrierile și amintirile sale, indiferent dacă deformate sau nu, să nu fie făcute să producă informație biografică. Pare just, în definitiv, căci Freud ținea către o psihologie generală care ar fi explicat nu numai o mână de contemporani nevrotici, ci oamenii de peste tot, inclusiv pe sine. Desigur, Freud însuși a indicat calea. „Faptul că un anumit amănunt al vieții infantile și nu altul a reușit să se sustragă uitării generalizate a copilăriei nu poate fi indiferent sau lipsit de semnificație”¹¹, nota el în articolul său despre Goethe. Conduita adultului invită, nu mai puțin, la acest gen de atenție profundă. „Cine are ochi de văzut și urechi de auzit”, scria Freud într-un pasaj celebru, „se poate

convinge că muritorii nu pot ascunde niciun un secret. Cel ale cărui buze tac vorbește cu vârfurile degetelor; trădarea izbucnește prin toți porii.”¹² Freud oferă această reflecție în istoria cazului „Dora”, dar și-o aplică și sieși la fel de mult ca și analizanților săi. În cursul unei lungi și neegalate cariere de arheolog al sufletului, Freud dezvoltă un corp de teorii, investigații empirice și tehnici terapeutice care, în mâinile unui biograf scrupulos, poate dezvălui dorințele, anxietățile și conflictele, un remarcabil repertoriu de motive rămase inconștiente, ce sprijină conturarea vieții sale. Astfel, nu am ezitat să-i utilizez descoperirile și, pe cât posibil, metodele pentru a explora istoria propriei lui vieți. Însă nu le-am permis să-mi monopolizeze atenția. Ca istoric, l-am plasat pe Freud, și munca sa, în interiorul diferitelor lor medii: profesiunea psihiatrică, pe care a subminat-o și revoluționat-o, cultura austriacă, în care a fost obligat să trăiască în calitate de evreu necredincios și medic neconvențional, societatea europeană, care a adus în timpul vieții sale înfricoșătoarele traume ale războiului și ale dictaturii totalitare, și cultura vestică luată ca întreg, o cultură al cărei sens în sine Freud l-a transformat pentru totdeauna.

Am scris această carte nu pentru a flata și nici pentru a denunța, ci pentru a înțelege. Prin textul în sine nu polemizez cu nimeni: am luat poziție față de punctele discutabile, care continuă să-i despartă pe comentatorii lui Freud și ai psihanalizei, dar nu am schițat calea care m-a adus la aceste concluzii. Pentru cititorii interesați de controversele care fac din viața lui Freud un subiect fascinant, am adăugat un eseu bibliografic argumentativ și cuprinzător. Citindu-l, cei curioși vor afla motivele poziției mele, dar vor găsi și prezentări ale celor din tabăra opusă.

Unul dintre interpreții cu care nu sunt de acord este Freud însuși. El poate fi corect literalmente, dar este în esență eronat atunci când își descrie viața „liniștită în exterior și lipsită de conținut”, „disponibilă să ofere puține date”.¹³ Vă asigur, viața lui Freud arată numai superficial asemenea celei a altor medici ai secolului al XIX-lea, cu educație înaltă, inteligenți și activi: s-a născut, a studiat, a călătorit, și-a practicat meseria, a citit, a publicat, s-a certat, a îmbătrânit, a murit. Dar drama sa interioară captivează îndeajuns pentru a cere biografilor săi o atenție specială. În faimoasa sa scrisoare către prietenul său Fliess, pe care am citat-o, Freud se numea pe sine „un cuceritor”. Această carte este povestea cuceririlor sale. Se va vedea că cea mai dramatică dintre acestea este, deși incompletă, cea a lui însuși.

PETER GAY

Fundamente
(1856–1905)

Setea de cunoaștere

Pe 4 noiembrie 1899, editura Franz Deuticke, din Leipzig și Viena, publica un substanțial volum al lui Sigmund Freud, *Die Traumdeutung*. Însă data de pe pagina de titlu a *Interpretării viselor* era 1900. Dacă la prima vedere această inadvertență bibliografică nu reflectă decât o convenție editorială, examinată retrospectiv, ea simbolizează în mod adecvat patrimoniul intelectual al lui Freud și influența sa. Deși „cartea sa de vise”, cum îi plăcea s-o numească, era produsul unei minți formate în secolul al XIX-lea, ea a devenit proprietatea — apreciată, ponegrită, inevitabilă — a secolului XX. Titlul cărții, în special în laconica variantă germană, *Interpretarea viselor*, era suficient de provocator. El evoca genul acela de broșuri ieftine, pentru creduli și superstițioși, care găseau că visele sunt preziceri ale viitoarelor nenorociri sau împliniri. Acel titlu „a îndrăznit”, comenta Freud, „să ia partea celor vechi și a omului din popor, împotriva rigidității științei”.¹

Pentru un timp însă, *Interpretarea viselor* nu s-a bucurat de un interes prea mare: în decurs de șase ani nu s-au vândut decât 351 de exemplare, iar o a doua ediție nu a fost cerută decât în 1909. Dacă, așa cum credea Freud, soarta ei era într-adevăr aceea de a tulbura somnul omenirii, aceasta nu s-a întâmplat decât mulți ani mai târziu. Se impune să comparăm această receptare rece, indiferentă, cu aceea a altei cărți revoluționare clasice care a modelat cultura modernă, *Originea speciilor* a lui Charles Darwin. Publicată pe 24 noiembrie 1859, cu aproape 40 de ani înaintea cărții despre vis a lui Freud, prima sa ediție de 1 250 de exemplare a fost epuizată în întregime până seara, fiind urmată rapid de o nouă ediție revizuită. Chiar dacă această carte a lui Darwin era subversivă, ea a stat în centrul unei animate dezbateri despre natura animalului uman și a fost așteptată cu nerăbdare. Cartea lui Freud, care s-a dovedit a fi nu mai puțin subversivă, a părut la început doar ezoterică și excentrică, hrană pentru o mână de specialiști. Speranțele de largă și rapidă acceptare pe care le-a nutrit s-au dovedit nerealiste.

Munca lui Freud a fost îndelungată, concurând îndeaproape deceniile de pregătire silențioasă ale lui Darwin: interesul său pentru vise se manifestă încă din 1882, iar pe la 1894 începe să le și analizeze. Oricât de încet și-a croit drumul, *Interpretarea viselor* reprezintă centrul vieții lui Freud. În 1910, el singur constata că își consideră cartea „cea mai semnificativă realizare”. Dacă „va fi recunoscută”, adăuga el, „psihologia obișnuită va trebui să fie pusă și ea pe o nouă bază”.² În 1931, în prefața la a treia ediție engleză, Freud își omagia din nou cartea sa de vise. „Chiar în lumina judecăților mele actuale, ea conține cea mai valoroasă

dintre toate descoperirile pe care am avut șansa să le fac. Intuiții cum este aceasta, viața nu ți le oferă decât o singură dată.”³

Mândria lui Freud nu era lipsită de sens. În ciuda inevitabilelor eșecuri de început și a nu mai puțin inevitabilelor rătăcirii ale cercetărilor sale timpurii, toate descoperirile lui din anii 1880 și 1890 s-au acumulat în *Interpretarea viselor*. Mai mult, o mare parte din ceea ce va descoperi mai târziu, și nu numai despre vise, era deja implicit în paginile sale. Cu bogatul și foarte revelatorul ei material autobiografic, cartea poate pretinde o autoritate specială pentru biografii lui Freud. Ea însumează tot ceea ce el a învățat — și, într-adevăr, tot ceea ce el a fost — începând cu labirintul complicatei sale copilării.

Hrană pentru amintiri

Sigmund Freud, marele dezlegător al enigmelor omenești, a crescut printre suficient de multe enigme și confuzii pentru a trezi interesul unui psihanalist. S-a născut pe 6 mai 1856 în micul orașel morav Freiberg, ca fiu al lui Jacob Freud, un negustor de lână destul de sărac, și al soției sale, Amalia.⁴ Numele pe care tatăl său l-a înscris în Biblia familiei, „Sigismund Schlomo”, nu a supraviețuit adolescenței lui Freud. Nu a folosit niciodată „Schlomo”, numele bunicului său din partea tatălui și, după ce l-a încercat în ultimii ani de școală, a adoptat numele „Sigmund”, la puțin timp după ce a intrat la Universitatea din Viena, în 1873.⁵

Biblia familiei Freud înregistrează, de asemenea, faptul că Sigismund „s-a alăturat legământului evreiesc” — pe scurt, a fost circumcis — la o săptămână după ce s-a născut, pe 13 mai 1856⁶. Doar atât este demn de încredere, cea mai mare parte a celorlalte informații este mult mai puțin sigură. Freud povestește că familia din partea tatălui său „a trăit timp îndelungat pe Rin (în Köln), s-a refugiat cu ocazia unei persecuții a evreilor din secolul al XIV-lea sau al XV-lea spre Est și în cursul secolului al XIX-lea a început să emigreze înapoi din Lituania, prin Galiția, spre Austria germană”.⁷ Freud se baza pe o tradiție de familie în această chestiune; într-o zi, tatăl său s-a întâlnit din întâmplare cu secretarul comunității evreiești din Köln, căruia i-a povestit cu lux de amănunte istoria familiei Freud, începând cu rădăcinile acesteia din Kölnul secolului al XIV-lea.⁸ Dovezile despre originea familiei Freud pot fi plauzibile, dar sunt prea firave.

Cursul evoluției emoționale a lui Freud a fost modelat nu atât de detaliile socio-statistice și de tradiția istorică, ci mai ales de complicata textură a relațiilor sale de familie, pe care le găsea foarte greu de pus în ordine. Legăturile familiale încălcate erau destul de obișnuite în secolul al XIX-lea, secol în care moartea prematură provocată de boală și mortalitatea infantilă erau foarte comune, iar văduvii și văduvele se recăsătoreau rapid. Dar încurcăturile cu care s-a confruntat

* Chiar și atunci încă oscila: deși în 1872, pe când era la școală, își semna una dintre scrisori „Sigmund”, trei ani mai târziu, în timp ce studia medicina la Universitatea din Viena, se semna „Sigismund Freud, stud. med. 1875” pe copia sa după lucrarea lui Darwin *Die Abstammung des Menschen*, traducerea germană a cărții *The Descent of Man*. Dat fiind faptul că nu a comentat niciodată motivele care au stat la baza hotărârii sale de a-și scurta numele, toate ipotezele despre semnificația pe care acest act a avut-o pentru el rămân pure speculații.

Freud erau mult mai complexe decât în mod obișnuit. În 1855, atunci când Jacob Freud s-a căsătorit cu Amalia Nathansohn, cea de a treia soție a sa, el avea patruzeci de ani, cu douăzeci mai mult decât mireasa sa. Doi dintre fiii săi din prima căsătorie — Emanuel, mai în vârstă, căsătorit și având proprii copii, și Philipp, necăsătorit — locuiau în apropiere. În plus, Emanuel era mai în vârstă decât tânăra și atractiva sa mamă vitregă pe care tatăl său o adusese de la Viena, în timp ce Philipp era doar cu un an mai tânăr decât aceasta. Nu mai puțin ciudat pentru Sigismund Freud era faptul că unul dintre fiii lui Emanuel și, totodată, primul său prieten de joacă era cu un an mai în vârstă decât el, micul său unchi.

Freud își va aminti despre acest nepot, John, ca despre inseparabilul său prieten și „tovarăș de năzbâtii”.⁹ Una dintre acestea (care se numără printre cele mai vechi amintiri și pe care Freud o investește retrospectiv cu un puternic conținut erotico-emoțional pe care, probabil, ea nu-l avea la momentul respectiv) a fost săvârșită atunci când el avea trei ani: pe când culegeau flori într-o poiană, Sigismund și John s-au repezit la Pauline, sora lui John, și i-au smuls cu brutalitate buchetul din mână. Pe atunci, cei doi băieți, la fel de pătimiși în dușmănie ca și în prietenie, se acuzau reciproc pentru năzbâtiile comise. O ispravă care a intrat în tezaurul de legende de familie despre Freud s-a întâmplat pe când acesta nu împlinise încă doi ani. Într-o zi, tatăl său l-a întrebat pe Freud de ce l-a lovit pe John, iar Freud, deși încă nu vorbea bine, și-a condus cu abilitate propria apărare: „L-am bătut pen'că el m-a bătut”.¹⁰

Descurcând în continuare complicata structură a relațiilor de rudenie ale familiei lui Freud, tânăra și frumoasa lui mamă i se părea acestuia mult mai potrivită pentru fratele său vitreg decât pentru tatăl său, cu toate că Amaliei Freud i-a fost dat să împartă patul cu tatăl. În 1858, înainte să împlinească doi ani și jumătate, această problemă a căpătat o importanță deosebită: s-a născut sora sa, Anna. Amintindu-și acești ani, Freud credea că realizase că mica sa soră ieșise din trupul mamei lui. Ce părea mai greu de înțeles era modalitatea în care fratele său Philipp reușise într-un fel oarecare să ia locul tatălui său în calitate de competitor la afecțiunea mamei. Oare să fi fost Philipp acela care i-a dăruit mamei sale nesuferitul mic rival?¹¹ Totul era foarte confuz și, într-un fel, la fel de necesar de știut pe cât era de periculos.

Astfel de enigme infantile au lăsat urme pe care Freud le-a refulat timp de ani de zile și pe care nu le-a recuperat decât spre sfârșitul anilor 1890, prin vise și autoanalize laborioase. Psihicul său s-a format din aceste elemente — mama sa însărcinată cu un rival, fratele său vitreg legat într-un fel misterios de mama sa, nepotul său mai mare decât el însuși, prietenul său cel mai bun și totodată dușmanul său cel mai mare, blajinul său tată destul de bătrân pentru a-i fi bun. Din asemenea experiențe intime își va urzi țesătura teoriilor sale psihanalitice. Când a avut nevoie de acestea, ele s-au întors la el.

Nu i s-a părut necesar să refuleze anumite realități familiale pregnante. „Părinții mei erau evrei”, nota el succint în scurta sa *Autobiografie* din 1925. Vizibil disprețuitor la adresa coreligionarilor care căutau protecție împotriva antisemitismului în raiul bapșismului, adăuga: „Părinții mei erau evrei și am rămas

și eu evreu”.¹² Era însă un iudaism nereligios. Jacob Freud se emancipase de practicile hasidice ale strămoșilor săi: căsătoria lui cu Amalia Nathansohn fusese consacrată printr-o ceremonie reformată. Cu timpul, a renunțat la toate datinile religioase, în special la celebrarea Purimului și a Paștelui evreiesc ca sărbători de familie. „Tatăl meu”, își amintea Freud în 1930, „mi-a permis să cresc într-o atmosferă de completă ignorare a tot ceea ce privea iudaismul.”¹³ Cu toate acestea, deși a luptat pentru asimilare, Jacob Freud nu s-a rușinat niciodată și nici nu a încercat să-și renege esența evreiască. A continuat să citească Biblia în ebraică, acasă, pentru propria sa edificare, și să „vorbească limba sfântă la fel de bine, dacă nu mai bine, ca germana”¹⁴, după cum credea Freud. Astfel, Jacob Freud a creat o atmosferă în care tânărul Freud a căpătat o fascinație de durată pentru „istoria biblică”, adică pentru Vechiul Testament, încă de când „abia își însușea arta cititului”.¹⁵

Dar, pe când era copil, Freud nu a fost înconjurat numai de evrei, iar acest lucru creează, de asemenea, complicații. Bona care l-a îngrijit până la vârsta de doi ani și jumătate era o romano-catolică ferventă. Mama lui Freud și-o amintea ca fiind bătrână, urâtă și isteată; îi repeta tot timpul poveștile evlavioase și îl târa după ea la biserică. „Apoi”, i-a povestit mama sa lui Freud, „când ajungeai acasă ne predicași și ne spuneai ce va face Dumnezeu Atotputernicul.”¹⁶ Această bonă făcea mult mai mult, deși cât de mult nu se știe cu exactitate: ea, sugerează Freud cumva pieziș, i-a fost și profesoară în chestiunile sexuale.¹⁷ Era foarte energică și severă cu micul băiat, dar, credea Freud, asta nu l-a făcut s-o iubească mai puțin.

Această dragoste a fost brusc întreruptă: în timpul lăuziei mamei de după nașterea Annei, fratele său vitreg Philipp a pus ca doica să fie arestată pentru un furtișag și aceasta a fost trimisă la închisoare. Freud i-a resimțit lipsa foarte mult. Disparația ei, care a coincis cu absența mamei, i-a generat o amintire vagă, dezagreabilă, pe care Freud nu a reușit s-o clarifice și s-o interpreteze decât mulți ani mai târziu. Își amintea cum o căuta cu disperare pe mama sa, plângând tot timpul. Atunci Philipp i-a deschis un dulap — în austriacă, *Kasten* — pentru a-i arăta că nu era închisă acolo. Asta nu l-a calmat pe Freud; nu s-a potolit decât atunci când mama sa a apărut în cadrul ușii, „zveltă și frumoasă”. De ce a fost necesar ca Philipp să-i arate lui Sigismund un dulap gol pentru a-l face să nu mai plângă după mama sa? În 1897, atunci când autoanaliza sa atinsese intensitatea maximă, Freud a găsit răspunsul: atunci când îl întrebasese pe Philipp unde a plecat doica lui, Philipp a răspuns că aceasta a fost *eingekastelt* — „pusă într-un dulap” — o aluzie glumeață la faptul că fusese încarcerată¹⁸. Evident, Freud s-a temut că și mama sa a fost pusă într-un dulap. Copilăreasca rivalitate cu fratele mai mare, care, pasămite, îi dăruise mamei sale un copil, nu mai puțin naivă curiozitate în legătură cu copiii care ies din trupuri și, în plus, durerosul sentiment de pierdere provocat de dispariția doicii l-au tulburat pe copilul prea mic pentru a sesiza legăturile, dar suficient de mare pentru a suferi. Acea bonă catolică, așa bătrână și neatrăgătoare, a însemnat mult pentru Freud, aproape la fel de mult ca și iubita sa mamă. Asemenea unora dintre personajele care îi vor captiva

imaginația mai târziu — Leonardo, Moise și mai ales Oedip — tânărul Freud s-a bucurat de îngrijirea iubitoare a două mame.¹⁹

În ciuda griji acordate micului Sigismund, Jacob și Amalia Freud erau săraci. La nașterea lui Freud, în 1856, ei ocupau o cameră simplă, închiriată într-o casă modestă. Orașul lor, Freiberg, era dominat de înalta și zvelta turlă a bisericii catolice, cu faimoasele ei clopote, care se înălța peste câteva case arătoase și peste mult mai multe locuințe mai modeste. Principalele lui atracții, cu excepția bisericii, erau o frumoasă piață pătrată și împrejurimile îmbietoare, acele laudate întinderi de terenuri agricole fertile, păduri dese și dealuri blânde, cu munții Carpați înălțându-se în zarea strălucitoare. Spre sfârșitul anilor 1850 orașul avea peste 4 500 de locuitori, aproximativ 130 dintre aceștia fiind evrei. Familia Freud locuia pe Schlossergasse, la numărul 117, într-o casă simplă cu două etaje, deasupra proprietarului Zajik, un potcovar. Acolo, deasupra unei potcovării, s-a născut Freud.²⁰

Familia Freud nu a rămas în Freiberg pentru mult timp. S-au mutat mai întâi pentru o scurtă perioadă la Leipzig, în 1859, apoi, în anul următor, la Viena. Rememorarea sărăciei familiei sale pare să fi fost dureroasă pentru Freud; într-un pasaj autobiografic mascat, pe care l-a inserat într-un articol din 1899, el se descria pe sine ca pe „copilul unor oameni inițial înstăriți care, după cum cred eu, avuseseră o viață destul de tihnită în acel mic cuib de provincie”. Această exagerare este un exemplu moderat pentru ceea ce Freud va numi mai târziu „roman familial”. E vorba despre răspândita înclinație de a-ți considera părinții mai prosperi sau mai faimoși decât sunt în realitate sau, posibil, chiar de a-ți inventa o familie vestită. Freud simplifică motivele care au stat la baza deciziei familiei lui de a părăsi Freibergul și înfrumuseța existența lor de acolo. După „o catastrofă în ramura industrială cu care se ocupa tata”, scria el, „și-a pierdut averea”. În cele din urmă, Jacob Freud nu a asigurat niciodată pe de-a întregul ceea ce nu a avut cu adevărat niciodată. Pentru un timp, de fapt, deși situația li s-a îmbunătățit treptat, mutarea la Viena a adus familiei Freud prea puțină ușurare: „Au urmat apoi ani și ani grei”, scria Freud mai departe; „cred că acei ani nu au meritat să memorez ceva din ei.”²¹

Precaritatea situației lor financiare nu a fost deloc ușurată de fertilitatea Amaliei Freud. Jacob Freud și soția sa au venit la Viena cu doi copii, Sigismund și Anna — un fiu, Julius, murise la Freiberg în aprilie 1858, la numai șapte luni. Acum, între 1860 și 1866, Freud s-a pomenit, într-o succesiune foarte rapidă, cu încă patru surori — Rosa, Marie, Adolfine și Pauline — și cu un frate, Alexander, cel mai mic dintre toți.* În 1865 și la începutul lui 1866, asprimea acestor ani a fost exacerbată de acuzarea, condamnarea și încarcerarea lui Josef Freud, fratele lui Jacob Freud, pentru comerț cu ruble false. Lui Freud nu i-a păsat de unchiul său Josef, care i-a invadat visele, iar în *Interpretarea viselor* își amintește că această catastrofă l-a făcut pe tatăl său să încărunească în doar

* Conform unei tradiții de familie relatate de Anna, sora lui Freud, numele „Alexander” a fost ales de un consiliu de familie, la sugestia lui Freud, care avea doar zece ani, în memoria nobleței lui Alexandru și a abilității lui ca lider militar. (Vezi Jones I, 18. Pentru aceasta și toate celelalte forme prescurtate și abrevieri, vezi cap. Abrevieri).

câteva zile.²² Durerea lui Jacob Freud era probabil amestecată cu teamă; există dovezi că el și fiii lui mai mari, care emigraseră la Manchester, erau implicați în afacerile lui Josef Freud.²³

Greutățile economice și rușinea familiei nu erau singurele motive care l-au făcut pe Freud să considere primii săi ani la Viena ca nedemni de a fi amintiți. Îi era foarte dor de Freiberg, în special de minunatele peisaje în care fusese crescut. „În oraș, nu m-am simțit niciodată foarte în largul meu”, se confesa el în 1899; „cred acum că nu m-a părăsit niciodată dorul după frumoasele păduri ale locurilor natale, în care, deja de când de-abia puteam să merg, obișnuiam să fug de sub supravegherea tatălui meu, după cum o dovedește o amintire păstrată de atunci”.²⁴ Atunci când, în 1931, primarul din Příbor a dezvelit o placă de bronz pe locul unde s-a născut Freud — pe atunci în vârstă de șaptezeci și cinci de ani —, sărbătoritul a trecut pe scurt în revistă într-o scrisoare de mulțumire vicisitudinile vieții sale și a evidențiat o amintire liniștitoare din trecutul lui îndepărtat: „Îngropat adânc în mine, mai continuă să trăiască fericitul copil din Freiberg, primul născut al unei mame tinere, băiatul care și-a câpătat primele impresii indestructibile din acest aer, din acest pământ.”²⁵ Asemenea cuvinte nu sunt vorbe goale ori politețe de circumstanță; retorica ritmică — „din acest aer, din acest pământ” — își poartă cu sine propria-i validare. Ea coboară până în cele mai secrete straturi ale minții lui Freud, trădând veșnica și nepotolita lui sete pentru zilele în care își iubea tânăra și frumoasa mamă și fugea de bătrânul său tată. Nu este surprinzător că Freud nu a reușit niciodată să-și depășească sentimentele contradictorii față de Viena.

Martin, fiul lui Freud, sugera că des repetatele declarații ale tatălui său de detestare a Vienei nu erau, de fapt, decât o declarație de dragoste deghizată. Oare nu este o caracteristică a autenticului vienez deliciul de a găsi defecte orașului său adorat? Pentru a fi mai clar, pentru cineva care ura Viena atât de pătimas pe cât Freud o spunea tuturor, el a dovedit o rezistență ieșită din comun la ideea de a o părăsi. Deși cunoștea foarte bine engleza, avea relații excelente în străinătate și fusese invitat de nenumărate ori să se stabilească peste graniță, el a rămas până când a fost silit să plece. „Sentimentul de triumf și de eliberare este amestecat cu mult prea multă tristețe”, scria el, un om foarte bătrân, imediat după sosirea la Londra la începutul lunii iunie a anului 1938, „pentru cineva care a iubit totuși foarte mult închisoarea din care a fost eliberat.”²⁶

Evident, ambivalența sa este profundă; oricât de iubită ar fi putut fi Viena, ea devenise o închisoare. Dar Freud își răspândise declarațiile de ură prin intermediul corespondenței cu mult timp înainte ca naștii să pătrundă în țara sa. Și nu pentru a poza, și nici pentru că s-ar fi simțit jenat. „Te voi scuti de orice aluzie cu privire la impresia pe care mi-a făcut-o Viena”, îi scria el pe când avea șaisprezece ani unui prieten, Emil Fluss, după întoarcerea din Freiberg. „M-a dezgustat.”²⁷ Mai târziu, scriindu-i din Berlin logodnicei sale, Martha Bernays, el se confesa: „Viena mă apasă — poate mai mult decât este normal”, normal pentru el, voia să spună. Catedrala Sfântul Ștefan, care domină cerul Vienei, era pentru el „acea îngrozitoare turlă”²⁸, după cum îi scria aceleiași persoane. Recunoștea că ceva tănuț cu multă grijă răzbătea din aceste comentarii ostile. Ura pentru

Viena, credea el, era pur personală, „și, spre deosebire de gigantul Anteu, capăt forțe proaspete ori de câte ori îmi ridic piciorul de pe pământul orașului meu.”²⁹ Viena nu a încetat niciodată să fie pentru el teatrul unor greutăți, al unor eșecuri repetate, al unor prelungite și nesuferite momente de solitudine și al unor neplăcute incidente antisemite. Faptul că Freud prefera să-și petreacă vacanțele în munți și în prelungite plimbări la țară sugerează, de asemenea, acest sentiment. Viena nu era Freiberg.

Acest diagnostic are și o latură neplauzibilă. Nimic nu pare mai radical urban decât psihanaliza, acea teorie și terapie inventată de și pentru burghezii de la oraș. Freud, de asemenea, era orășeanul prin excelență, lucrând în camera sa de consultații toată ziua și în birou toată seara, făcându-și plimbarea zilnică prin moderna Viena, care fusese construită în timp ce el era student și tânăr doctor. De fapt, cei mai mulți observatori au văzut psihanaliza, ca și pe fondatorul ei, nu atât ca pe un fenomen urban, cât ca pe unul specific vienez. Freud a protestat cu vehemență atunci când psihologul francez Pierre Janet a sugerat că psihanaliza nu putea țâșni decât din atmosfera senzuală a Vienei; el a considerat această insinuaare drept o calomnie malițioasă și, în fond, antisemită.³⁰ Este adevărat, Freud și-ar fi putut dezvolta ideile în orice oraș dotat cu o școală medicală de primă clasă și cu un numeros public educat și suficient de avut pentru a-i furniza pacienți. Evident, Freud, care nu a uitat niciodată pădurile Freibergului, nu era un provincial pasager, reținut de soartă în apăsătorul oraș. Dar Viena pe care Freud și-a construit-o treptat pentru sine însuși nu era Viena Curții, a cafenelelor, a saloanelor sau a operetei. Acele Viene nu au contribuit prea mult la progresul muncii lui Freud. Nu degeaba mireasa sa a fost din Hamburg, partizanii săi favoriți din Zürich, Budapesta, Londra și chiar din locuri mult mai îndepărtate, iar teoriile sale s-au format într-un univers intelectual destul de larg pentru a îmbrățișa întreaga cultură occidentală.

Totuși, Freud s-a stabilit și a rămas în Viena. Tatăl său nu a fost omul care să facă lucrurile mai ușoare. De un optimism incurabil, cel puțin în aparență, el era un mic comerciant cu resurse insuficiente pentru a face față lumii aflate în plină industrializare. Era plăcut, generos, receptiv la micile plăceri și ferm convins de calitățile unice ale fiului său Sigismund. Toți membrii familiei îl iubeau, își amintea nepotul său Martin; Freud era „teribil de drăguț cu noi, copiii mici”, aducându-ne cadouri și povestindu-ne istorioare amuzante. Toată lumea „îl trata cu mult respect”.³¹ Pentru fiul său Sigmund însă, Jacob Freud era mult mai complicat.

Atrăgătoarea tinerețe și remarcabila frumusețe a mamei sale nu-i ușurau deloc sarcina emoțională tânărului Freud. Mai târziu își va aminti o experiență din copilărie, unul dintre acele „detalii semnificative” pe care le-a salvat de amnezia universală care acoperă primii ani ai tuturor. Amintirea i-a revenit în octombrie 1897, în timpul autoanalizei lui, atunci când descoperirile despre viața sa inconștientă i se revelau într-o abundență amețitoare. Pe când avea între doi ani și doi ani și jumătate, îi spunea el bunului său prieten Wilhelm Fliess, i „s-a trezit libidoul față de mamă”, în timp ce călătorea noaptea cu trenul de la Leipzig la Viena, călătorie în care a avut „oazia să o vadă dezbrăcată”. Imediat după ce

a dezvoltat această experiență torturantă, Freud și-a amintit că a întâmpinat cu bucurie moartea fratelui său mai mic, Julius, născut la șaptesprezece luni după el, cu „gânduri răuvoitoare și o veritabilă gelozie copilărească”. Acest frate și John, nepotul mai în vârstă cu un an decât Freud însuși, „determină acum ceea ce este nevrotic, dar și ceea ce este intens în toate prietenii mele”.³² Dragostea și ura, aceste forțe elementare care se înfruntă în destinul omului, forțe care urmau să fie deslușite în totalitate în scrierile de maturitate ale lui Freud, se confruntă în această amintire.

Pe atunci, Freud comitea greșeli grăitoare în rememorarea trecutului copilăriei sale, iar una dintre acestea este următoarea: atunci când a zărit-o pe mama sa dezbrăcată el avea de fapt aproape patru ani, nu doar puțin peste doi — era mai mare, mai puternic, mai capabil de voyeurism și de dorință explicită decât își permitea el însuși să fie în regăsirea amintirii de a o fi văzut pe *matrem nudam*. Nu mai puțin elocvent este faptul că până și la patruzeci și unu de ani, pe când era deja cel mai curajos dintre exploratorii domeniilor interzise ale sexualității, Freud nu putea să descrie acest incident excitant fără a apela la sigura și rezervată latină.

Oricare ar fi fost natura exactă a episodului, prea iubită, energică și mândra sa mamă, într-o măsură mult mai mare decât simpaticul, dar, într-un fel, ineficientul său tată, a fost aceea care l-a pregătit pentru o viață de investigații îndrăznețe, faimă îndoielnică și succes nesigur. Abilitatea ei de a depăși o ușoară indispoziție pulmonară³³ — pe care Anna, sora mai tânără a lui Freud, o numea o „tuberculoză” — din cauza căreia a suferit timp de câteva veri, se datorează vitalității ei. În cele din urmă, Freud nu a reușit niciodată să lămurească pe deplin pasiunile lui legături inconștiente cu această dominatoare figură maternă. Deși mulți dintre pacienții săi au fost femei și deși a scris multe cărți despre ele, toată viața lui i-a plăcut să spună că femeile au rămas un continent întunecat pentru el. Pare mai mult decât probabil că, la origine, această obscuritate a fost în mare parte autoprotectivă.*

Sentimentele echivoce ale lui Freud față de tatăl său se aflau mult mai la suprafață. O altă amintire crucială a copilăriei lui, mai degrabă tristă decât incitantă, atestă acest lucru. Această amintire l-a tulburat și l-a fascinat la un moment dat. „Trebuie să fi avut zece sau doisprezece ani atunci când tatăl meu a început să mă ia cu el în plimbările lui” și să vorbească despre lumea pe care o cunoștea. Într-o zi, pentru a-i arăta cât de radical s-a îmbunătățit viața evreilor austrieci, Jacob Freud i-a relatat fiului său următoarea poveste: „Când eram tânăr, mă plimbam sâmbăta în orașelul tău natal, îmbrăcat frumos, cu o nouă căciulă pe cap. Vine un creștin și îmi smulge căciula cu o lovitură, o aruncă în noroi și strigă: «Jidane, jos de pe trotuar!»” Curios, Freud l-a întrebat pe tatăl său: „Și tu ce-ai făcut?” Calmul său tată i-a răspuns: „Am trecut pe partea carosabilă și am ridicat căciula”. Răspunsul umil al tatălui său, își amintea Freud obiectiv, poate puțin lipsit de generozitate, „nu mi s-a părut a fi o faptă eroică”. Nu era tatăl său un „om mare și puternic”?³⁴

* Cu referire la subiectul feminității, vezi cap. 10, subcap. „Femeia, continentul întunecat”.

Rănit de spectacolul lașului evreu umilindu-se în fața unui creștin, Freud și-a dezvoltat fantezii revanșarde. S-a identificat pe sine însuși cu strălucitorul și întreprinzătorul semit Hannibal, care jurase să răzbune Cartagina indiferent de puterea romanilor, și s-a transformat pe sine într-un simbol al „opozității dintre tenacitatea iudaității și organizarea bisericii catolice”.³⁵ Nu-l vor vedea niciodată pe el, Freud, ridicându-și căciula din mocirla murdară.* Acesta a fost băiatul care la paisprezece ani a declamat rolul lui Brutus, un monolog din revoluționara piesă a lui Friedrich Schiller, *Hoții*.³⁶ Începând cu zilele copilăriei, o înclinație hotărâtă către independența intelectuală, furia controlată, vitejia fizică și respectul față de sine ca evreu s-au împletit într-un foarte personal și indestructibil amalgam în caracterul lui Freud.

Dacă sentimentele lui Freud față de părinții lui erau complicate, încrederea acestora în el părea absolută. Cu ocazia celei de-a treizeci și cincea aniversări a zilei de naștere, tatăl i-a dăruit „scumpului său fiu” Biblia personală, pe care scrisese o dedicație în ebraică. „Erai în al șaptelea tău an de viață”, începea aceasta, „atunci când spiritul Domnului a început să te îndrepte către învățătură.”³⁷ De fapt, pentru familia Freud, pasiunea precoce a fiului lor pentru lectură a fost anticipată cu mult înainte, de semne prevestitoare de bun augur. În a sa *Interpretare a viselor*, căutând o explicație pentru unul dintre visele lui de glorie, Freud își amintea o poveste despre care „am auzit atât de des povestindu-se în copilărie”. Se pare că la naștere, „o țărăncă bătrână i-a profețit mamei, bucuroasă de primul ei născut, că ea a dat lumii un om mare”. Freud comenta cinic că „astfel de profeții trebuie să fie foarte frecvente; există atâtea mame pline de așteptări fericite și atâtea bătrâne țărânci sau alte femei bătrâne ale căror puteri pe pământ sunt de domeniul trecutului și care își îndreaptă de aceea atenția asupra viitorului. Și nu este nici spre paguba profetesei”.³⁸ Totuși, scepticismul lui nu era deplin, el nu se sfia să acorde o anumită încredere acestor prorocii plăcute. Și specula că atmosfera dintr-o familie care spunea și repeta asemenea povestiri nu putea decât să alimenteze setea lui de mărire.

Un alt episod, pe care și-l amintea foarte precis, a întărit convingerea părinților săi că ocroteau un geniu. Avea unsprezece sau doisprezece ani și stătea împreună cu părinții lui într-unul dintre restaurantele din Prater, faimosul parc al Vienei. Un poetaș vagabond rătăcea de la masă la masă improvizând pentru câteva

* Freud avea, bănuiesc, și un alt motiv pentru a-l alege ca erou favorit pe nemuritorul comandant care aproape cucerise dușmănița și odioasă Romă în ciuda tuturor, un motiv de care probabil Freud nu fusese conștient. Așa cum în cazul botezării fratelui său mai tânăr Alexander el celebra un cuceritor mai mare decât tatăl său, Filip al Macedoniei — care era el însuși o personalitate — la fel, prin Hannibal, el se identifica la nivel imaginar cu o altă figură puternică a cărei faimă o depășise cu mult pe cea a propriului său tată, Hamilcar — care a fost, ca și Filip al Macedoniei, un om de stat și un lider militar de mare anvergură istorică. În *Psihopatologia vieții cotidiene*, Freud însuși lega alegerea lui Hannibal de tatăl său: în *Interpretarea viselor* el făcuse o greșală curioasă, numindu-l pe tatăl lui Hannibal Hasdrubal, în loc de Hamilcar, și se gândea că aceasta se leagă cumva de insatisfacția generată de comportamentul lui Jacob Freud față de antisemiți (vezi *Psihopatologia vieții cotidiene*, PVC, 260–262). Dar, cel mai probabil, există un element oedipian în alegerea lui Freud: se putea înfățișa superior tatălui său — ceea ce, de fapt, înseamnă câștigarea luptei oedipiene — fără a trebui să-l degradeze prea mult pe acesta. Astfel, Freud putea fi victorios acasă, respectându-și în același timp „dușmanul”.